

# BECCARIOVSKÝ OBRAT PONÍMANIA TRESTNÉHO ČINU V KONFRONTÁCII S TRESTNOPRÁVNOU ÚPRAVOU V UHORSKU A HABSBUERSKEJ RÍŠI V 18. A NA ZAČIATKU 19. STOROČIA

Adriana Švecová

## 1. Východiskový stav európskeho trestného práva v 18. storočí

Už od stredoveku sa trestné právo chápalo ako súbor právnych noriem postihujúcich spoločensky, resp. právom zakázané ľudské konanie pod hrozbou trestu. Právna úprava však postihovala obe trestnoprávne oblasti: hmotnoprávnu, upravujúcu v zásade trestné činy a tresty za ne a procesnoprávnu, regulujúcu postavenie a činnosť represívneho aparátu (obvykle štátneho alebo miestneho verejnoprávneho) a subjektov páchatel'ov, ich obetí (v širšom zmysle príbuzenstva obetí a poškodených) a ďalších osôb, zúčastnených pri trestnom konaní a exekúcii udeleného trestu.<sup>1</sup> Ako uvádza nemecký právny historik Heinrich Mitteis, trestné právo stredoveku a novoveku sa od seba ničím výrazne neodlišovalo a nemenným zostalo stavovské delenie výkonu trestného práva.<sup>2</sup> Uvedený stav preto platil bezo zmeny a výraznejších regionálnych rozdielov v celej feudálnej a stavovsky členenej Európe počas stredoveku aj novoveku. Právna formulácia deliktov a trestov za ne, vrátane trestnoprocesných pravidiel, však získali v novovekej, osobitne strednej a nemecky hovoriacej Európe povahu písaného práva, v podobe prvých trestných kódexov. Z nich môžem spomenúť najmä kódex Karola V., známy pod označením *Karolína* (1532), kódex Ferdinanda III. *Ferdinanda* (1656) alebo kódex Jozefa I. *Jozefína* (1707–1708). Definovali sa v nich kategórie typických trestných činov (deliktov): trestné činy<sup>3</sup> proti štátu a panovníkovi (*crimen laesae majestatis*), trestné činy proti viere, trestné činy proti mravnosti (alebo delikty pohlavné, sexuálne), trestné činy proti životu, zdraviu a cti, trestné činy majetkové, proti vrchnosti a štátnym úradom.<sup>4</sup> V krátkosti možno sumárne zhodnotiť ich ďalší spoločensko-právny prínos: systematizovali a precizovali trestné činy

<sup>1</sup> TIMON, Ákos von: *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte mit Bezug auf die Rechtsentwicklung der westlichen Staaten*. Transtr. Felix Schiller. Berlín, 1904, s. 412–464. V. Urfus k tomu uvádza: „Zákonnou podobu trestního práva si dnes nedovedeme představit jinak než rozdělenou na trestní právo hmotné a procesní. V rámci hmotného práva je vyjádřeno, co zákonodárce považuje za trestní čin a jak podobné jednání trestá. Procesní trestní právo na druhé straně upravuje zásady, podle kterých má být vedeno trestní řízení.“ URFUS, Valentin: *Císař Josef I. Nekoronovaný Habsburk na českém trůně*. Praha, 2004, s. 109, 111. K prameňom trestnoprávnej povahy rakúskej časti monarchie v novoveku pozri PAUSER, Joseph – SCHEUTZ, Martin – WINKELBAUER, Thomas (eds.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrh.)*. Wien – München, 2004, s. 216 a nasl.

<sup>2</sup> MITTEIS, Heinrich – LIEBERICH, Hein: *Deutsche Rechtsgeschichte*. München 1992, s. 401.

<sup>3</sup> V štúdií budem užívať súčasnú terminológiu, ktorá v legislatíve uvádza termín trestný čin, ktorý korešponduje so starším, rímskoprávnym termínom – delictum, čiže delikt. Nepoužívam teda termín zločin (*crimen*), ktorý je síce historicky starší a bežne užívaný, ale v súčasnosti sa pod ním v trestnoprávnej vede, označuje termín pre závažný trestný čin. Trestný čin/delikt teda generalizujúco poukazuje aj na ďalšie protiprávne konania. K termínom delikt, trestný čin (príp. v užšom zmysle aj zločin), chápaných najčastejšie ako rovnocenné synonymá pozri napr. FUCHS, Helmut: *Strafrecht. Allgemeines Teil I*. Wien: Verlag Österreich, 2012, s. 67.

<sup>4</sup> VOJÁČEK, Ladislav – SCHELLE, Karel – KNOLL, Vilém: *České právní dějiny*. Plzeň, 2008, s. 174–175.

a ich skutkové podstaty, a v procesnom práve preddefinovali viaceré súčasné trestnoprávne zásady (napr. rovnocenné postavenie obžalovaného, jeho právo na obhajobu). Zároveň však zostali viac-menej kompilačnými prácami s obsahom korešpondujúcim skôr s časom stredovekým, než s nadchádzajúcim racionálnym, osvietenským.

V uvedených zákonníkoch sa taktiež uplatňoval *starší koncept trestnosti*,<sup>5</sup> postavený na hlavnom ciele – odstrašenia skutočných aj potenciálnych páchatel'ov (teória zastrasenia),<sup>6</sup> i preto sa vyskytovali v rozsudkoch trestnej justície neprimerané alebo neúmerne ťažké telesné a zmrzačujúce i difamujúce tresty. Tie sa naďalej vykonávali alebo inscenovali na verejnosti ako spektakulárne divadlo, čo znamenalo, že odsúdení mali na verejnosti prežívať svoje utrpenie a tým odstrašiť prihládajúcich divákov.<sup>7</sup> Zákonníky vychádzali ďalej zo starších, výrazne odlišných znakov, než tých, ktoré tvoria súčasné poňatie trestnosti. Medzi nimi zdôrazníme tieto:

1. právny partikularizmus;
2. zodpovednosť za právny následok spôsobený trestným činom;
3. transcendentálne a univerzálne poňatie trestného činu (aj vo význame hriechu, osobitne ako hovoríme o zločinoch proti Bohu, bohorúhačstve);
4. dôraz na zmierenie (pokonávku) páchatel'a a obeť (poškodeného a jeho príbuzných), čo je dodnes uznaný princíp tzv. restoratívnej spravodlivosti;<sup>8</sup>
5. výrazné prvky subjektivity, využívané najmä pri iniciatíve poškodeného podaním súkromnej žaloby a stíhania páchatel'a;
6. subjektívna kvalifikácia trestných činov (aj na základe dnes neprípustnej analógie) sudcami a s tým spojený extenzívne využívaný inštitút milosti;
7. pri trestaní (penalizácii) využívanie princípu noxality (t.j. trestnú zodpovednosť za trestný čin niesla aj rodina, zemepán a pod.) a nie individuality (čo by vyzdvihlo v súčasnosti podstatný subjekt trestného práva – páchatel'a a subjektívnu stránku jeho trestnej činnosti, najmä inštitút zavinenia);
8. kompozičný princíp vykúpenia sa spod trestu zaplatením pokuty (v Uhorsku realizovaný vo veľmi používanom inštitúte homágia), ktorá sa udeľovala spravidla u privilegovaných stavoch šľachty a cirkvi.<sup>9</sup>

<sup>5</sup> Trestnosť je definovaná ako povinnosť strpieť za trestný čin sankciu, stanovenú spoločnosťou alebo v prírodnejšom, konkrétnom vyjadrení zákonodarcom (najčastejšie panovníkom).

<sup>6</sup> Napr. pozri aj staršiu slovenskú prácu PÁNIČEK, František: *Výkon trestu odňatia slobody v minulosti a dnes*. Bratislava, 1970, s. 32.

<sup>7</sup> Brillantnú sociologickú a antropologicko-filozofickú analýzu podal svojho času FOUCAULT, Michel: *Dozerať a trestať. Zrod väzenia*. Bratislava, 2000, s. 53. S jeho závermi (v konfrontácii s inými autormi a prameňmi) v českej historiografii pracovala D. Tinková, ktorá sa podujala na spracovanie zmeny chápania trestnosti, trestného činu a trestnej/kriminálnej politiky v 18. storočí v konfrontácii českého a francúzskeho prostredia a prameňov doby osvietenstva. Bližšie TINKOVÁ, Daniela: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha, 2004.

<sup>8</sup> Konkrétnejšie súvislosti so stredovekou uhorskou trestnoprávnou realitou restoratívnej justície predstavil najnovšie GÁBRIŠ, Tomáš: *Právo a dejiny. Právnohistorická propedeutika*. Kraków, 2012, s. 311–352 (kapitola Právne dejiny a trestné právo: restoratívna justícia a jej stredoveké paralela). Prvoradým cieľom uvedeného typu mimosúdneho riešenia sporov je záujem odškodniť obeť (jej rodinu) a obnoviť mier medzi stranami, nastolený dohodou (pokonávku) oboch strán, čo je základným pilierom aj dnešnej restoratívnej justície.

<sup>9</sup> ŠVECOVÁ, Adriana: Trestné právo na Slovensku z niektorých aspektov stredovekého šľachtického práva. In: SALÁK, P. – TAUCHEN, J. (ed.): *Československé trestní právo v proměnách věků*. Brno, 2009, s. 143–164; VOJÁČEK, Ladislav – SCHELLE, Karel – KNOLL, Vilém: *České právní dejiny*, s. 485; MOSNÝ, Peter – LACLAVÍKOVÁ, Miriam: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska I. (od najstarších čias do roku 1848)*. Bratislava, 2015, s. 114–116.

V procesnom práve sa už v rannom novoveku kreoval nový typ procesu – *inkvizičný* (vyšetrovací),<sup>10</sup> ktorý nahradzoval starší akuzačný (obžalovací) proces. V jeho podstate bol sudca zároveň vyšetrovateľom a žalobcom. Objavovali sa v ňom tiež napríklad písomné (ale aj tajné) vedenie súdneho konania, systém opravných prostriedkov, ktoré sa napokon v novodobom trestnoprocesnom práve a súčasnom, zmiešanom (akuzačno-inkvizičnom) type trestného procesu uplatnili a uplatňujú dodnes.<sup>11</sup>

## 2. Vznik novodobého „moderného“ trestného práva a zmena pojatia trestného činu

Prirodzene, že trestné právo v súčasnosti reglementuje politicky obzvlášť citlivú oblasť medziľudských a verejných vzťahov, veď zasahuje do výsostnej slobody jednotlivca a jeho práva na osobnú slobodu, život a zdravie, telesnú integritu, aj jeho verejnoprávny a majetkový status a v neposlednej miere aj na jeho česť a dobrú povesť. Asi preto tvorí výrazné politikum tým, že spoluurčuje povahu daného štátu a jeho senzibilitu na celospoločenské problémy a traumy ľudskej *societatis*, z ktorých vyviera kriminalita<sup>12</sup> danej spoločnosti.

V osvietenskom štáte došlo k významnej, ale veľmi pozvoľna ukotvovanej zmene v spoločenskom vnímaní a uplatňovaní účelu trestov, čo sa prejavilo v zmenenej trestnej politike štátu. To všetko však v prvom rade súviselo s novým náhľadom na úlohu a postavenie spoločnosti, štátu a práva, ktoré sa začali významne rekonfigurovať práve v časoch osvietenského absolutizmu, ktorý je v našich podmienkach spájaný najmä z vládou Márie Terézie a Jozefa II.<sup>13</sup> Počas ich vlády sa hlásili k slovu *prirodzenoprávne teórie* a tie sa pretavovali do trestnoprávnej politiky a legislatívy, hoci išlo len i prvotné modely a pokusy (o nich vo vzťahu k trestnému právu pohovorím nižšie v 3. kapitole). Idey osvietenstva tak čiastočne prechádzali z teórie do právnej praxe, v ktorej sa mala čo najširšie uplatniť hlavná úloha osvietenského štátu/panovníka – blahobyť a šťastie jeho poddaných, hoci treba priznať merané podľa predstáv a želaní kreovať len poslušných poddaných voči absolútnemu monarchovi.<sup>14</sup> Pre túto dobu platí, že právo sa stáva výraznou metódou ria-

<sup>10</sup> Na margo jeho zasadenia do historického kontextu len krátko: ide o neslávne známy typ procesu, v ktorom sa využívalo ako významný (hoci nie hlavný) dôkazný prostriedok priznanie páchatel'a, získané najmä tortúrou. Z podstaty inkvizičného procesu však samo mučenie nevplynulo, len sa hojne v novoveku ešte stále pri inkvizícii – vyšetrovaní aplikovalo. Dôvody (právne i mimoprávne) k požívaniu tortúry pozri bližšie FOUCAULT, Michel: *Dozerat' a trestat'*. Bratislava, 2004, s. 42. K jeho histórii v Európe pozri napr. SCHMIDT, Eberhard: *Inquisitionsprozess und Rezeption – Studien zur Geschichte des Strafverfahrens in Deutschland vom 13.–16. Jahrhundert*. Leipzig, 1940. Krátke zhodnotenie inkvizič. procesu a tortúry pre Nemecko HÄHNCHEN, Susanne: *Rechtsgeschichte. Von der Römischen Antike bis zur Neuzeit*. Heidelberg – München; Landsberg; Frechen; Hamburg, 2012, s. 271–273.

<sup>11</sup> ADAMOVIČ, Karolína: *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě*. Praha, 2000, s. 100.

<sup>12</sup> Kriminalita je súhrn trestných činov, ktoré spáchali páchatelia na istom území/štáte za isté obdobie. Kriminológia (veda o zločine) je osobitná neprávna, vedná disciplína, ktorá sa zaoberá kriminalitou ako sociálnym javom, vrátane jej príčin, otázok jej vzniku, ako možno kriminalite predchádzať (prevencia kriminality) a skúma aj obete trestných činov (viktinológia). In: DIANIŠKA, Gustáv a kol.: *Kriminológia*. Plzeň, 2009, s. 12 a nasl.

<sup>13</sup> Tieto premeny sa viažu na transformáciu absolutistického štátu, teda v Habsburskej monarchii približne od etapy po tridsaťročnej vojne, v západnej, českej časti monarchie v pobielohorskom období a osobitne pre Uhorsko po víťazných bitkách proti Turkom od roku 1683. Hovoríme o zmene postavenia panovníka, jeho poddaných a reformnom úsilí meniť celý štát, i jeho doterajšiu slabú trestnú politiku a trestné právo. Krátko, za to výstižnú charakteristiku absolutistického štátu a jeho najvýraznejšej, racionalistickej fázy – osvietenského absolutizmu pozri napr. VOJÁČEK – SCHELLE – KNOLL, s. 403; ŠVECOVÁ, Adriana – GÁBRIS, Tomáš: *Dějiny státu, správy a soudnictva na Slovensku*. Plzeň, 2009, s. 30–34, 46; HATTENHAUER, Hans: *Evropské dějiny práva*. Praha, 1998, s. 365 a nasl.

<sup>14</sup> HATTENHAUER, s. 438. K pojmu osvietenský absolutizmus pozri VOCELKA, Karl: *Otázky výskumu 18. století v habsburské monarchii vo světle nejnovější metodologické diskuse*. Časopis Matice moravské,

denia spoločnosti, jej racionalizácie a disciplinácie a do tohto procesu významnou mierou zasahuje štát, resp. monarcha ako zákonodarca a ním zriadený a riadený štátny aparát ako vykonávateľ jeho rozhodnutí/právnych noriem, pričom pre oblasť trestného práva zvyčajným represívny aparát. V legislatíve sa do popredia dostáva predstava, že stačí vydať správnu právnu normu a jej prevedenie prenechať na spolačníka (sudcu), čím môže štát úspešne meniť celú spoločnosť, no v medziach predstáv a želaní panovníka, s'ťa by novodobého absolútneho vládcu.

Absolutizmus umožňuje a tým intenzívne i extenzívne umocňuje vládu písaného, zákonného práva a tak umenšuje svojvôľu orgánov aplikácie práva, teda sudcov a vykonávateľov trestov.<sup>15</sup> Rozširujúca sa sieť zákonného práva (pod ktorým myslíme predovšetkým nepreberné množstvo panovníckych nariadení, výnosov, patentov, inštrukcií a pod.) postupne mení štruktúru ostatných prameňov práva a podkopáva najmä primát obyčajového práva. Prvotná štátna disciplinácia reguluje a utvára potrebnú disciplínu, vnáša mier a poriadok do každodenného života poddaných v zmysle vrchnostenského dozoru a starostlivosti v duchu „dobrej polície“.<sup>16</sup> Život jednotlivca sa racionálnym spôsobom dostáva pod drobnohľad aj ochranu štátu. Na druhej strane odpor proti nemu znamená konflikt a jeho činy budú označené za kriminálne<sup>17</sup> a bude musieť za ne niešť aj trestnoprávnu zodpovednosť.<sup>18</sup> Protiprávnym a trestným konaním sa človek alebo páchatel' v trestnoprávnom slova zmysle dostal *de iure* aj *de facto* do trestnoprávneho vzťahu so štátom, ktorý všetky definované záujmy chránil a penalizoval. Išlo už nielen o záujmy verejné, protištátne, proti panovníkovi a jeho orgánom, ale tiež záujmy jednotlivcov, ich ľudské a občianske práva. Tieto sa totiž v neskorom novoveku na platforme Francúzskej revolúcie a jej ohlasu dostali do rozšíreného verejného diskurzu a aj do práva, resp. reformných zákonných návrhov, napr. aj do prvých uhorských návrhov trestných zákonníkov z konca 18. a prvej polovice 19. storočia (z rokov 1795, 1830, 1843, pričom v krátkosti o nich nižšie v 3. kapitole).

---

121, 2002, s. 443 a nasl., ČAPLOVIČOVÁ, Kristína: Absolutizmus ako historický jav a pojem. *Historický časopis*, 49, 2001, č. 1, s. 114; posledne tiež KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid: *Piae foundationes. Zbožné fundácie a ich význam pre rozvoj uhorskej spoločnosti v ranom novoveku*. Bratislava, 2009, s. 51 a nasl.

<sup>15</sup> Osvietenské poňatie právnej úpravy, v ktorej dominoval zákon, ako aj racionalistický obsah zákonov v podobe novodobých, a novodefinovaných právnych inštitútov, konštituovalo nové európske právo, jeho systematicku aj jednotlivé právne odvetia *de iure* pre oblasť strednej a juhovýchodnej Európy.

<sup>16</sup> Uvedený pojem „policey“ (pôvod. gr. politeia) má hlbšiu a širšiu historickú anabázu, pochádzajúcu ešte zo 16. storočia. Pôvodne sa ním synonymicky označovali pojmy ako čistota, poriadok alebo spoločné verejné blaho. V krajinách ríše sa od 17. storočia pripojil k pojmu prívlastok „dobrá polícia“ (der guten Policey), vo význame všetkých aktivít vladára a jeho administratívno-represívneho aparátu, ktorý reguluje (obvykle cestou právnych noriem, nariadení/Ordnungen), administruje, ale aj dozerá nad verejným a súkromným životom poddaných a príp. ich aj trestá. Od toho je už len krôčik k tvorbe štátneho orgánu dnešnej polície, ktorá má brachiálnu moc potláčať kriminalitu, ako aj sledovať, kontrolovať, „špicľovať“ každú osobu (s výnimkou panovníka) a jej podozrivú, protizákonnú a teda kriminálnu činnosť. In: HÄHNCHEN, Rechtsgeschichte, s. 223–224; HÄRTER, Karl (ed.): *Policey und frühneuzeitliche Gesellschaft*. Frankfurt am Main, 2000; CHVOJKA, Michal: Die zweite josephinische Reformwende von 1789/90 und die Organisation der „Polizey“ zwischen Wien, Brünn und Troppau. *Slezský sborník. Acta Silesiaca*, 113, 2015, 2, s. 271–286.

<sup>17</sup> Veľmi zjednodušene ide o pojem kriminalizácie, čiže postupu, ktorým je definovaná kriminalita, resp. určené druhy správania sa pomenujú ako trestné a budú trestané podľa práva, resp. písaného trestného zákona. Opačkom je dekriminalizácia/depenalizácia, čiže proces, ktorým sú dovtedy legálne protiprávne trestné správania uznané za síce nedovolené, zákonom zakázané, ale netrestané, prípadne je konanie/správanie sa zrušené ako trestný čin vôbec.

<sup>18</sup> MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha, 1995, s. 130.

V západo- a stredoeurópskom priestore sa zrodilo „moderné“<sup>19</sup> trestné právo v pokročilom novoveku 17. a na začiatku 18. storočia, a pre Habsburskú ríšu najprv v jeho západnej časti. Zároveň sa v predmetnom zmysle modernity konštituovalo ako prvé z právnych odvetví, ktoré štát priamo normoval a určil v ňom sebe nezastupiteľnú úlohu nielen sudcu, ale aj žalobcu (tzv. verejnoprávny prvok), ktorý spojil sily jednotlivcov, aby spoločne a lepšie hájil ich (aj svoje) záujmy, tj. záujmy pokoja, bezpečnosti a ochrany ich práv a slobôd. Trestné právo strácalo postupne stredoveký prvok subjektivity, náhodnosti, krutosti a akuzačnej zásady súkromnej žaloby a nadobúdalo plnohodnotné postavenie verejnoprávneho odvetvia s ohniskovým postavením verejnej žaloby, podávanej štátnym zástupcom. Vo všeobecnosti sa začala presadzovať *zásada zákonnosti* a trestnosť sa formulovala v zhode s neskôr pertraktovanými a ustálenými latinskými maximami (Feuerbach, 1803): „*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*“.<sup>20</sup>

Obzvlášť vplyvný podnet k prirodzenoprávnemu poňatiu trestného práva a jeho účelu sa pripisuje predovšetkým objavnému, drobnému spisu talianskeho (milánskeho) markíza a právnika **Cesare Beccaria** (1738–1794) *Dei delitti a delle pene* (O zločinoch a trestoch, 1764), ktorý vzbudil ihneď (najmä vo Francúzsku) výrazný ohlas i kritiku.<sup>21</sup> Pravdou však zostáva, že do trestnoprávnych teórií nepriniesol nič nového, navyše jeho ostatné dielo nebolo nijak rozsiahle a výnimočné, ba dokonca sa na jeho prevratný spis v histórii trestného práva a prijateľne ju vedel vysvetliť a rozvinúť.<sup>22</sup> Skutočne len v krátkosti: v jadre jeho teórie sa novoartikuluje trestný čin a spravodlivý trest zaň, primeraný osobe páchatel'a. Obe sú podriadené striktnému zákonnému vymedzeniu – zásade zákonnosti (legality), ktorú majú rešpektovať dovtedy subjektívne posudzujúci sudcovia a celá spoločnosť. Beccaria zreviduje a vylúči z trestných činov tiež viaceré pseudodelikty (samovraždu, nemanželské tehotenstvá a z toho prameniace kriminalizované umelé prerušenia tehotenstva-aborty) a tým ich dekriminalizuje. V úvahách o dekriminalizácii rozlišuje medzi

<sup>19</sup> Tento pojem nielenže je mi subjektívne neprijateľný a vlastne objektívne historicky vzaté ani nemôže vystihnúť historickú premenlivosť. Dávam ho teda skôr do úvodzoviek, keďže v slovenskej historiografii sa z času na čas v istých konotáciách vyskytuje, korešpondujúc ho so súčasnosťou alebo s nedávnom minulosťou posledných sto-stopät'desiat rokov. V dejinách trestného práva sa s ním spája práve snaha o dosiahnutie súčasného chápania trestného činu a trestného práva, jeho účelu, verejného záujmu štátu a spoločnosti, ktoré má chrániť.

<sup>20</sup> VOJÁČEK – SCHELLE – KNOLL, s. 404. Na vysvetlenie obe definujú, čo sa má považovať za trestné správanie sa/konanie a v akej miere treba niesť trestnú zodpovednosť formou primeraného trestu. Uvedené základné zásady verbalizovali pri písanej kodifikácii ďalšiu diferenciaciu chápania trestných činov na materiálne a formálne poňatie trestného činu. Posledne uvedené poňatie bolo zásadné aj v prvotných, novovekých trestných zákonníkoch, tj. trestným činom je len čin, ktorého znaky sú uvedené v trestnom zákone/TZ (toto sa chápe taktiež za primárny právny základ aj prvého uhorského trestného zákona, zák. čl. V/1878, aj súčasnej definície trestného činu podľa TŽ, zákona č. 300/2005 Z. z.).

<sup>21</sup> Stručne o jeho živote, diele a vplyve na osvietenské zákonodarstvo pozri krátku štúdiu od WEIS, Eberhard: *Cesare Beccaria (1738–1794), Mailänder Aufklärer und Anreger der Strafrechtsreformen in Europa*. München, 1992. Na str. 15 uvádza výber z nemecky písanej literatúry o jeho trestnoprávnom diele. Tiež pozri poľskú prácu SALMONOWICZ, Stanisław (ed.): *Cesare Beccaria (1738–1794) reformator prawa karnego i jego epoka*. Toruń, 1995. Sociálny a kriminogénny význam beccariovského obratu a tzv. klasickej školy trestného práva pozri TINKOVÁ, Hřích, zločin, s. 53 a na sl. Beccaria patrí medzi hlavných predstaviteľov tzv. klasickej kriminologickej školy. Na Slovensku vznikol len slovenský preklad Beccariovho hlavného diela s predslovom od jedného z editorov A. Bröstla, kde na str. 15–18 podáva krátku skicu ohlasov na Beccariovu prácu o zločine a treste. In: BECCARIA, Cesare: *O zločinoch a trestoch*. Bratislava, 2009, s. 9–24.

<sup>22</sup> K stručnému zhodnoteniu jeho názorov a postojov pozri HATTENHAUER, s. 457–458. Už pred Beccariom aj po ňom (a pochopiteľne nezávisle od neho) sa ozývali kritiky a obžaloby proti krudelite a neľudskosti a hlavne iracionálnosti výkonu trestov, osobitne trestu smrti. Snád najznámejším je obžaloba Voltaire voči poprave Jeana Calasa v spise O tolerancii z roku 1762.

trebným činom a hriechom, ktorý netrestá svetská justícia, ale tá Božia, čím podporuje sekularizáciu trestného práva. Absolútne odmieta tortúru.<sup>23</sup> Základ jeho úvah o účele trestania stojí na vlastnom, tzv. „beccariovskom“ celi/účele trestu – prevencii a prevýchove/polepšení páchatel'a, ale aj výchovy celej spoločnosti. Tvrdí, že „*ciel'om teda nie je nič iné, ako zločincovi zabrániť, aby znova škodil svojim občanom, a odradiť iných, aby konali rovnako*“,<sup>24</sup> čo jednoznačne znamená zamietnutie staršieho chápania znovunastolenia spravodlivosti formou odplaty (nového zla) za spôsobené zlo, tj. dobre známy, staroveký talionový, mstiaci sa systém *oko za oko*.<sup>25</sup> Tresty zároveň nesmú prekročiť medze sociálnej ochrany/spravodlivosti a ich negatívnym účelom už vôbec nie je spôsobiť telesné utrpenie. Trestať sa má každému rovnako, teda bez stavovských rozdielov, a podľa miery kvality a kvantity spôsobeného zla a škody. Zdôrazňuje pri tom miernosť trestov (§ XXVII), pričom z jeho pro-argumentov vyzdvihnem následný: „*Istota potrestania, hoci aj mierneho, zapôsobí vždy silnejšie než strach z hroznejšieho trestu, spojeného s nádejou beztrestnosti... Sama krutosť trstu vedie k tomu, že úsilie vyhnúť sa mu je tým väčšie, čím väčšie je hroziace zlo, takže dochádza k spáchaniu viacerých zločinov len v snahe vyhnúť sa trestu za zločin jeden*.“ Pléduje bezprecedentne a unisono v zhode s iusnaturalistickými teóriami za odmietnutie trestu smrti (v známom § XXVIII), a aj preto obhajuje trest odňatia slobody, a pri najzávažnejších trestných činoch trest doživotia.<sup>26</sup> V trestnom konaní presadzuje verejnosť namiesto tajnosti.<sup>27</sup>

Na základe prirodzenoprávnych koncepcií (a v odkaze aj, no nielen na Beccariu), ktoré si postupne začal osvojovať aj štát (panovník), trestné právo malo mať iba verejnoprávny charakter a malo upravovať vzťahy, ktoré si občania sami určili v spoločenskej zmluve ako slobodní a rovnoprávni členovia spoločnosti.<sup>28</sup> Zracionalizovaná spoločnosť prostredníctvom určených štátnych orgánov mala právo trestať tých previnilcov, ktorí sa dopustili trestného konania, pričom sa zaväzovali prevziať trestnoprávnu (deliktuálnu) zodpovednosť v rovnakej miere zla, aké sami spôsobili. Tým naplnili deklarovaný *princíp reciprocity spôsobeného zla*. Štát mal pri udeľovaní trestov merať všetkým rovnako, čo sa zhmotnilo v zásade *primeranosti trestu*, objektívne zhodnocujúcej mieru škodlivosti konania páchatel'a a jeho subjektívnu stránku zavinenia, prípadne jeho predchádzajúcu kriminálnu minulosť (recidívu). Aj preto sa v trestných zákonníkoch od konca 18. a 19. storočia výraznou mierou začali potláčať odstrašujúce spôsoby telesných trestov a foriem trestu smrti a tiež difamujúce (zneucťujúce) tresty, hoci celkom nevyzli. Nahradili ich postup-

<sup>23</sup> Odôvodňuje to prezumpciou nevinu vyšetrovanej osoby, ktorú nemožno telesne trápiť pred jej odsúdením, a tiež že mučením nemožno vždy prispieť k zisteniu pravdy. Beccaria sa tým zaradil medzi početných osvietenenských odporcov tortúry. In: WEIS, Cesare Beccaria, s. 24.

<sup>24</sup> Citované podľa BECCARIA, s. 53.

<sup>25</sup> „§ XVI Ako predchádzať zločinom. Je lepšie zločinom predchádzať, než ich trestať. To je základný cieľ každého dobrého zákonodarstva... Chcete predchádzať zločinom? Dosiahnite, aby zákony boli jasné, jednoduché, aby celá sila národa sa sústredila na ich ochranu a aby ani jedna časť nebolo použitá na ich zničenie.“ Citované podľa BECCARIA, s. 115–116.

<sup>26</sup> V dotknutom §-e Beccaria veľmi jednoznačne a bez príkras tvrdí, že „trest smrti nie je právo, keďže som dokázal, že ním byť nemôže, ale je to vojna štátu proti občanovi, pretože zničenie jeho bytosti považuje za nutné a užitočné... Smrť občana možno považovať na nevyhnutnú len z dvoch dôvodov“ tj. z dôvodu bezpečnosti štátu a spoločnosti a ako jediný spôsob zabránenia novej kriminality/recidívy. Zhrnutie hlavných Beccariových téz pozri napr. WEIS, s. 19–26. Z našich autorov príkladne PÁNIČEK, s. 41.

<sup>27</sup> HATTENHAUER, s. 458.

<sup>28</sup> Občiansky princíp je opäť novoformulovaným termínom osvietenstva, hoci v osvietenском absolutizme a v podmienkach Habsburskej monarchie ide skôr o idealistickú, nadnesenú tézu než spoločensko-právnu realitu.



ne tresty odplatné (pokuty a iné majetkové tresty) a tiež sa rozšíril trest odňatia slobody, odstupňovaný svojou dĺžkou a formou podľa závažnosti spáchanej trestnej činnosti.

No a napokon všetky uvedené kľúčové zmeny v trestnom práve a v beccariovskom pojatí trestného činu sa prejavili v *pregnantnejšie formulovaných skutkových podstatách*, resp. trestných činoch v písanom, kodifikovanom právnom predpise, *trestnom zákonníku* (kódexe). Nižšie priblížené návrhy uhorských trestných zákonníkov opätovne obsahli všetku trestnoprávnu matériu, tak hmotnoprávnu (normoval trestnoprávne správanie sa,<sup>29</sup> tj. trestné činy a tresty za ne) a tiež procesnoprávnu (procesné pravidlá od začatia trestného stíhania, vyšetrovania, cez obvinenie, súdne konanie a odsúdenie páchatel'a a exekúciu trestu). Hájlil tiež dva, komplementárne záujmy – ochrany spoločnosti pred páchatel'mi a jednotlivca – obvineného alebo páchatel'a pri ochrane jeho elementárnych ľudských práv.<sup>30</sup>

Po pravde však musíme pripomenúť, že v Habsburskej ríši sa Beccariov spis významne neprediskutoval, hoci sa o ňom iste vedelo, ani sa jeho myšlienky expressis verbis nezavádzali do zákonodarstva či trestnej praxe.<sup>31</sup> Následné zákonodarstvo, o ktorom sa zmienime torzovito v nasledujúcej kapitole, aj jeho pokusy o kodifikáciu trestného práva či v Uhorsku alebo rakúskej časti ríše balancovali na pomedzí tzv. modernizácie a humanizácie (pri viacerých trestných činoch aj k ich dekriminálizácii) versus starého poňatia trestných činov a trestov za ne (*de delictis et eorumque poenis*), určite však mali v úmysle zaviesť princíp zákonosti.

### 3. Uhorské, resp. habsburské trestné právo z pohľadu právnej úpravy 18. a začiatku 19. storočia

Uhorskí zákonodarcovia už koncom stredoveku rokovali na snemoch o vytvorení jednotnej zbierky zákonov, ktorá mala systematizovať najmä šľachtické (krajinské) obyčajové právo a vytvorením *Tripartita* (1514) sa tento plán aj čiastočne podarilo naplniť. *Tripartitum* obsahlo čiastkovú úpravu trestného práva, osobitne uzákonilo závažné trestné činy proti korune a kráľovi, tzv. trestné činy *nota infidelitatis* (I/čl. 14). Aj ono však vychádzalo z teórie represie a zastrašenia.<sup>32</sup>

Uhorsko kopírovalo vývojom v novoveku západnú časť monarchie, resp. nemecké a rakúske krajiny<sup>33</sup> a naďalej sa viazalo na pôvodné poňatie trestného práva, pričom krajina ani nedospela k domácej, novovekej trestnoprávnej kodifikácii, hoci habsburská legislatíva z času na čas rozšírila alebo novelizovala niektoré vybrané trestné činy. Úplný beccariov-

<sup>29</sup> Trestnoprávne správanie sa viaže predovšetkým na deliktuálnu spôsobilosť, ktorá sa nadobúda dovŕšením istého veku páchatel'a, na Slovensku v súčasnosti dosiahnutím 14. roku, v minulosti podľa *Tripartita* (I/čl. 111 § 3) dosiahnutím minimálneho 12. roku.

<sup>30</sup> VOJÁČEK – SCHELLE – KNOLL, s. 486.

<sup>31</sup> V. Kindl podrobil kritike dielo D. Tinkovej *Hřích, zločin, šlenství v čase odkouzlování světa*, ktorá hovorila o „beccariovskej revolúcii“, naopak on sám tvrdí: „působeně spisu však není ani zdaleka okamžitě a zdá se, že ani přímě... Naopak se zdá, že monarchie se rozhodla vědomě ubírat jinou cestou.“ O stave trestného práva v rakúskej, resp. českej časti Habsburskej ríše v čase 18. a začiatku 19. storočia pozri KINDL, Vladimír: Jak se také píše o historickém trestním právu (příklad s poznámkami). In: FENYK, Jaroslav (ed.): *Pocita Dagmar Císařové k 75. narozeninám*. Praha: LexisNexis CZ, 2007, s. 44–50.

<sup>32</sup> FINKEY, Ferencz: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, 1902, s. 51.

<sup>33</sup> K vplyvu rakúskeho trestného práva pred rokom 1848 v názkoch pozri BATÓ, Szilvia: *Österreichische Wirkungen in der ungarischen Strafrechtswissenschaft vor dem Jahre 1848 am Beispiel der Straftaten gegen das Leben*. In: BADÓ, Attila – DETLEV, W. Belling – BÓKA, János – MEZEI, Péter (eds.): *Internationale Konferenz zum zehnjährigen Bestehen des Instituts für Rechtsvergleichung der Universität Szeged*. Postdam, 2014, s. 71–75.

ský obrat sa teda nekonal a pokiaľ ho uhorskí vedci či laická verejnosť reflektovala, stalo sa tak mimo inštitucionálneho rámca uhorského trestného zákonodarstva a trestnej praxe. To však neznamená, že následné pokusy Uhrov o kodifikáciu trestného práva by nereflektovali dobu a západoeurópsku diskusiu o novom poňatí trestného práva. Na druhej strane však uhorské trestné právo teda aj v 18. storočí používalo rovnako ako západná časť ríše pluralitný systém prameňov, striktný právny partikularizmus a oddelenosť jednotlivých stavov obyvateľstva ešte z čias stredoveku. V krajine síce neformálne platila súkromná zbierka *Corpus iuris hungarici* (CJH), ktorej vydávanie patrilo do výlučnej pôsobnosti Trnavskej univerzity a v jej prvom vydaní sa publikoval trestný zákonník Ferdinanda III. (pod názvom *Forma processus iudicii criminalis seu Praxis Criminalis*), skrátene označený ako *Ferdinanda*, resp. v Uhorsku *Praxis criminalis*<sup>34</sup> Išlo však o neoficiálnu zbierku, prispôbenú na trestnoprávnu prax horného Rakúska, ktorú nechal vydať kardinál a ostrihomský arcibiskup Leopold Kollonics v roku 1687 v Uhorsku pre účely trestnoprávnej príručky a absentujúceho trestného kódexu. Ako tvrdia Gábor Béli a István Kajtár, hoci sa uvedený latinský preklad *Ferdinandy* nikdy nestal platným uhorským zákonom, zaradením do CJH sa jeho obsah celokrajinsky zverejnil a od prelomu 17./18. storočia sa tento zákonník praktizoval síce ako neoficiálny a podporný prameň práva, ale za to plne rešpektovaný.<sup>35</sup> Opätovne preto hovoríme o súkromnom počíne a nie o oficiálnom zákone. Uvedené dielo sa cestou právnej obyčaje začalo používať ako neformálny prameň za podmienky, že nebude odporovať uhorskému právu, a ako „pomocná príručka, maximálne pri pochybnostiach a pri otázkach, ktorú mohli užívať sudcovia všetkých stolíc a miest Uhorska“.<sup>36</sup> Doklad o aplikácii *Ferdinandy* poskytuje posledný výskum D. Duchoňovej a M. Duchoňa, ktorí skúmali mestskú trestnú knihu slobodného kráľovského meste Pezínok a popri tom poukázali na zachovanie nemeckého vydania *Ferdinandy* v susednom slobodnom kráľovskom meste Modra, v ktorom sa nachádzajú aj stručné marginálne aplikčné poznámky modranského mestského súdu.<sup>37</sup>

Vo viacerých smeroch prelomovejší trestný zákonník vydal Jozef I. (známy pod oficiálnym pojmom *Constitutio criminalis Josephina*, alebo skrátene *Jozefína*) v roku 1707, ktorý však platil len pre české krajiny až do roku 1768, kedy ho nahradila *Constitutio criminalis Theresiana*, pre ktorú sa stal vo viacerých smeroch istým inšpiračným vzorom, minimálne v zmysle jeho formálnej jednoty a všeobecnosti a pokusu o odstránenie stavovského partikularizmu.<sup>38</sup> V ňom išlo bezo sporu o naplnenie koncepcie jednotného

<sup>34</sup> Oficiálny názov: *Forma Processus iudicii criminalis sive Praxis Criminalis ex Constitutione Criminali Caroli V. Imp. Quae Nemesi Carolina*.

<sup>35</sup> BÉLI, Gábor – KAJTÁR, István: Az osztrák (-német) büntető jogszabályok hatása a magyar jogban a 18. században (a Praxis crimininalis). In: *Dolgozatok az állam – és jogtudományok köréből* IXI. Pécs, 1988, s. 29, 34.

<sup>36</sup> BALOGH, Elemér: *Die ungarische Strafrechtskodifikation im 19. Jahrhundert. Rechtsgeschichte und Rechtsgeschehen, Band 12*. Berlin; Münster; Wien; Zürich; London, 2010, s. 3; trnavský prof. pôsobiaci v prvej polovici 18. storočia na Trnavskej univerzite J. Szegedi ju nesprávne označil za trestný zákonník Karola V., zvaný Karolína, z ktorej *Ferdinanda* zreteľne čerpal a vo viacerých ustanoveniach ju kopírovala, in: SZÉGEDI, J.: *Tripartitum iuris hungarici tyrociniuum, iuxta ordinem titularum operis Tripartiti sacris canonibus accommodatum*. Tyrnavie, 1751, s. 47–48.

<sup>37</sup> DUCHOŇOVÁ, Diana – DUCHOŇ, Michal: *Zločin v meste Kriminálita a každodennosť v ranonovekom Pezínku*. Bratislava, 2014, s. 49.

<sup>38</sup> Význam Jozefovho zákonníku naposledy zdôraznil K. Malý v odkaze na jeho neprávom zaznávaný obsah, a tiež jeho unifikčný význam v trestnom práve českých korunných krajín Habsburskej ríše, ovplyvnených už nastupujúcim osvietenstvom. In: MALÝ, K.: *Tři studie o trestním právu v českých zemích v 17. a v první polovině 18. století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 115 a 149.



trestného (obsiahnuvšieho tak hmotné aj procesné trestnoprávne predpisy) poriadku ako aj o naplnenie ďalších významných, najmä procesnoprávnych zmien, no vo všeobecnosti koreloval hmotnoprávne a ideovo so staršími trestnými kompilačnými zákonníkmi typu Karolíny či ďalšími rakúskymi trestnými poriadkami.<sup>39</sup>

No v Uhorsku rovnako silnela ambícia vydať prvý domáci trestný zákonník, ktorý vytvoril trnavský profesor práva Michal Bencsik.<sup>40</sup> Predstavil ho už na prelomovom sneme (prvom po stavovských povstaniach) v rokoch 1712–1715. Maďarský právny historik G. Bónis tvrdí, že išlo o plnohodnotný návrh kodifikácie trestného práva, i keď len súkromný. Samotný návrh však prešiel veľkou snemovou debatou a pozmeňujúcimi návrhmi a na jeho prerokovanie sa vytvorili parlamentné komisie, no napokon sa riadnym zákonom nestal, pričom dôvod(y) neprijatia však dnes už pre nedostatok prameňov nie je možné rekonštruovať. Bencsikov návrh bol bezpochyby prvým, uhorským dobovým návrhom, navyše dobre pripraveným, prijímajúcim aj výsledky trestnej praxe, aj rakúskeho zákonodarstva (Ferdinandaey). Autor modernizujúco rozdelil materiu podľa jednotlivých trestných činov (Tripartitum naopak stálo na členení podľa trestov), čím sa zdôraznilo zákonné posúdenie konania ako trestného, tj. jeho právna kvalifikácia.<sup>41</sup>

Tereziánska doba priniesla popri iných reformách aj reformu trestného práva. Panovníčka v rokoch 1768/69<sup>42</sup> nechala vydať pre rakúske dedičné a české krajiny nový trestný zákonník pod oficiálnom názvom *Constitutio criminalis Theresiana*, známa pod skráteným názvom Tereziána.<sup>43</sup> Treba však zdôrazniť, že cisárovná predpokladala jeho platnosť a účinnosť aj v Uhorsku, ale napokon k tomu vôbec nedošlo, keďže sa ním uhorské stavy odmietli na sneme čo i len zaoberať.<sup>44</sup> Len v stručnosti k jej obsahovej materii a významu pre habsburské trestné zákonodarstvo: Mária Terézia a jej právnici nadväzovali na prechádzajúce trestné zákonodarstvo,<sup>45</sup> keď skoršie prijaté trestné zákonníky, predovšetkým

<sup>39</sup> Ani Jozefína nie je všeobecne záväzným právnym predpisom (mala taktiež podpornú platnosť) a obsahovala rovnako stredovekú štruktúru trestných činov aj procesné pravidlá inkvizitického procesu ako jej predchodcovia. BÉLI – KAJTÁR, s. 35. K významu zaznávanvej Jozefíny, o jeho kladoch aj záporoch pre minulé české trestné právo pozri naposledy MALÝ, K.: *Tri studie o trestním právu v českých zemích v 17. a v první polovině 18. století*. Praha: Karolinum, 2016, s. 114–151.

<sup>40</sup> O ňom bližšie publikoval BÓNIS, György. *A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslatja 1712-ben*. Budapest 1934. Sám o ňom hovorí ako o prvom návrhu trestného zákonníka v Uhorsku.

<sup>41</sup> E. Balogh v súvislosti s Ferdinandeu hovorí o nemeckom a nie o dolnorakúskom trestnom zákonníku Ferdinandey, ktorej latinský preklad sa stal súčasťou uhorskej zbierky zákonov *Corpus iuris hungarici*, BALOGH, s. 2–3.

<sup>42</sup> Už cisársky reskript z 31. decembra 1768 nariadil jeho publikáciu, napokon sa zákonník publikoval a formálne vstúpil do platnosti až vo februári 1769. Pre rakúske a české dedičné krajiny platil od 1. januára 1770. In: KWIATKOWSKI, Ernst: *Die Constitutio Criminalis. Ein Beitrag zur thesianischen Reichs- und Rechtsgeschichte*. Innsbruck, 1904, s. 28–30.

<sup>43</sup> Celý názov znel: *Constitutio Criminalis Theresiana oder der Römisch-Kaiserl zu Hungarn und Böhein etc. etc. Königl. Apost. Majestät Mariä Theresiä Erzherzogin zu Oesterreich etc. etc. peinliche Gerichtordnung*. K jeho dejinám a prijatiu je publikovaný celý rad nemecky písaných prác, predovšetkým z konca 18. a 19. storočia, napr. HUPKA, Christoph: *Sätze über das peinliche Recht nach der Theresianischen Halsgerichtsordnung mit angehängten Abweichungen vom Karolinischen Rechte*. Wien, 1784; MAASBURG, Michael Friedrich: *Zur Entstehung der Theresianischen Halsgerichtsordnung mit besonderer Rücksicht auf das im Artikel 58 desselben behandelte Crimen magiae vel sortilegii*. Wien, 1880.

<sup>44</sup> CONRAD, Hermann: *Deutsche Rechtsgeschichte. Band II. Neuzeit bis 1806*. Karlsruhe, 1966, s. 427.

<sup>45</sup> Priamo inšpiračnými zdrojmi sa stali Ferdinandea, Jozefína, čiastočne Karolína, spolu s bavorským trestným zákonom z r. 1751. M. Terézia sa napokon v nariadení z roku 1761 stotožnila s názorom, aby budúci trestný zákonník (Halsgerichts-Ordnung) „zachoval po formálnej stránke to dobré z Ferdinandey a po materiálnej/ obsahovej sa malo porovnať to dobré z Ferdinandey a Jozefíny a vytvorit' z nich tretí zákonník (poz. aut. Terezianu)“, citované podľa KWIATKOWSKI, s. 24. Zákonník v hmotnoprávnej oblasti doslovne preberal niektoré ustanovenia Ferdinandey, ale aj Karolíny, avšak in secundo v nej vidíme „eine größere Neigung zur Milde“. In: KWIATKOWSKI, s. 136–137. Podobne CONRAD, s. 427.

*Ferdinandeu* a *Jozefínu*, mali kodifikátori nanovo preskúmať a prípadne na základe ich nového výkladu novoformulovať a integrovať celú materiú do jedného kódexu. Tereziána sa ergo považuje za kompilačné dielo (priamo výpožičky a *expressis verbis* citácie vyššie uvedených zákonníkov), predsa len jej nemožno uprieť aj vlastné formulácie a všeobecný príklon k zlepšeniu stavu.<sup>46</sup> V prípade pochybností sa totiž zákonník (podľa súčasných zásad) prikláňal k zmierneniu trestu: k zákazu *reformatio in peius* a k zásade *in dubio pro reo*, a to v čl. 39, § 14: „*allemal die Milde der Schärffe vorzuziehen seye*“. Zmrzačujúce tresty boli z trestného systému vylúčené a malé prečiny boli trestané zneuct'ujúcimi trestami. Z úradnej povinnosti sa využívalo premlčanie. Viacerými prostriedkami sa dosiahla ochrana slobody zadržaného vo vyšetrovacom konaní, a taktiež zákaz použitia zavádzajúcich otázok, nepravdivých tvrdení a hrozieb za účelom dosiahnuť priznanie. Za chvályhodné a vhodne formulované sa považujú dodnes ustanovenia o *zavinení* (*dolus a culpa*), spoluvine, účastníctve, pokuse.<sup>47</sup>

*Tereziana* je bezpochyby prvým trestným zákonníkom habsburského zákonodarstva, ktorý definoval trestný čin a na odmietnutí partikulárnej, stavovsky delenej trestnoprávnej príslušnosti (I. diel, čl. 1, § 1)<sup>48</sup>: „*ked' niekto vedome a dobrovol'ne to, čo zákon zakazuje, poruší, alebo to, čo je zákonom prikázané, opomenie, čiže na základe toho je trestným činom protizákonné konanie, alebo opomenutie, ktoré sa spáchalo týmto konaním alebo opomenutím*.“ Z uvedeného vyplýva, že zásada zákonnosti (legality) aj výlučnosti v ňom bola jasne formulovaná, avšak zároveň v zákone aj poprená, keď umožnila v čl. 55, § 1, bod 9 postihovať ďalšie nedefinované konania a pripúšťať voľný súdny výklad a posúdenie trestnosti činu *per analogiam*.<sup>49</sup>

Z jej negatív možno uviesť tie najzásadnejšie: nejasnosť a nejednoznačnosť alebo široké poňatie termínov (napr. nepresné rozlišovanie medzi vraždou a zabitím), zachovanie stavovských rozdielov, nerovné postavenie nekresťanov v trestnom konaní. Za zásadné negatívum sa všeobecne považuje zachovanie tortúry, hoci aj na presnom zákonnom podklade,<sup>50</sup> a rovnako i zachovanie trestného činu čarodejníctva/mágie. Nedostatočné bolo určenie kulpózných (nedbanlivostných) deliktov, ktorých potrestanie zostalo na voľnej úvahe sudcu. Zachovali sa tiež religiózne delikty. Všeobecne tiež pri udeľovaní trestov zostala možnosť svojvoľného sudcovského posúdenia.<sup>51</sup> Odpudivo naďalej pôsobili starý výkon trestov na verejnosti a tiež difámujúce tresty.

Novodobá kodifikácia trestného práva sa spája s vládami synov Márie Terézie Jozefa II. a Leopolda II. Aj keď ich trestné kódexy (Jozefov zákonník z roku 1787 a Leopolda II. z roku 1786) sa považujú za prvé moderné európske trestné kódexy, ktoré síce zrušili trest smrti, a tým prekonalí Tereziánu, predsa však ich nemožno považovať za vzor najnovšieho trestného zákonodarstva, keďže zaostávajú v mnohom za ním, čo sa týka súčasných trestných zásad, ideí a vo výstižnom opise trestných pojmov.<sup>52</sup> Za podstatné prednosti

<sup>46</sup> KWIAKOWSKI, s. 136–137.

<sup>47</sup> *Ibidem*, s. 137–139.

<sup>48</sup> Zákonník v čl. 1, § 1 použil pojem Verbrechen – zločin, ale v ďalšej textácii pluralitne používal aj iné súdové termíny: Uebeltäten, Malefizhandlung, Laster.

<sup>49</sup> K historickému výkladu analógie v novovekom trestnom práve pozri MITTEIS – LIEBERICH, Deutsche Rechtsgeschichte, s. 402. Mimo chodom analógia sa v novodobom (už v jozefínskom zákonníku z roku 1787) zakázala a v súčasnom trestnom práve je rovnako zásadne neprípustná.

<sup>50</sup> Zákaz jej výkonu na privilegovaných, šľachtických a cirkevných osobách.

<sup>51</sup> KWIAKOWSKI, s. 141–142.

<sup>52</sup> FINKEY, s. 57.

príkladne Jozefovho zákonníka možno chápať striktnú zásadu legality (*nulla poena sine lege*) a neprípustnosť arbitrárneho a analogického trestania, výchovná, beccariovská funkcia trestu, zrušenie trestu smrti, no na druhej strane prílišné telesné tresty a dlhé tresty odňatia slobody.<sup>53</sup>

Príklon k súčasnému poňatiu trestnosti a aj beccariovskému poňatiu trestného činu je charakteristický v Uhorsku až trestnoprávnym návrhom z konca 18. a začiatku 19. storočia.<sup>54</sup> Prvým modernizačným návrhom je návrh predložený na reformnom sneme v roku 1790/91, kde sa zriadila tzv. regnikolárna deputácia *in iudicis*. Ona pripravila spolu s inými legislatívnymi návrhmi aj návrh trestného zákonníka (*Codex criminale* z roku 1795). Vo všeobecnosti k všetkým uvedeným návrhom možno potvrdiť, že v mnohom zachovali a konzervovali tradičné feudálne (stredoveké) právo, avšak priamo autori trestného zákonníka už koncipovali svoje elaboráty v intenciách modernej trestnoprávnej teórie.<sup>55</sup> Konkrétne návrh Trestného zákonníka z roku 1795 rozdelil materiú do dvoch častí: prvá sa venovala ustanoveniam trestno-procesného charakteru (spolu so zásadami udel'ovania trestov). Navrhovateľ tu zohľadnil už beccariovskú zásadu proporcionality trestania voči spôsobenému zlu (spoločenskej nebezpečnosti trestného činu). Hľadel pri trestaní tiež zadosťučiniť zásade ochrany, tak ako ju vyjadruje dodnes zachovávaná zásada *nulla poena sine lege*. Druhá časť obsahovala úpravu skutkových podstatí jednotlivých trestných činov – zločinov (*de delictis*) a trestov za tieto skutky (*eorumque poenis*). Návrh v jednotlivých skutkových podstatách chránil obvyklé objekty trestných činov, na ktorých ochrane mal štát (a spoločnosť) najväčší záujem: život, zdravie, telesnú integritu, mravnosť, česť, majetok apod. Samostatnú pozornosť si iste zasluhuje aj úvod zákonníka, ktorý obsahol trestnoprávne princípy súčasného trestného práva. Tieto princípy môžeme smelo chápať ako súdobo poňatú vedu trestného práva hmotného, nazvanú trestnoprávna dogmatika.

Ďalší návrh Trestného zákonníka (*Codex de delictis eorumque poenis*) bol pripravovaný v snemových a právnych komisiách od roku 1828 (na základe zák. čl. VIII/1827). Návrh zachoval obsah pôvodného návrhu z roku 1795 iba s minimálnymi a aktualizovanými zmenami. Formálne sa členil na tri časti: prvá časť sa venovala procesnej forme, druhá časť sa dotýkala zločinov podľa jednotlivých druhov a tretia časť o previneniach nezakladajúcich trestnosť. Návrh bol určený najprv sa širokú verejnú diskusiu, ktorú mal prípadne zohľadniť až nadchádzajúci snem v roku 1832. Napríklad uhorské stolice o ňom veľmi diskutovali a pripravili viaceré pripomienky. Napriek tomu ani v nasledujúcej snemovej perióde v rokoch 1832–1836 nebol návrh opätovne schválený ako zákon.

Posledným návrhom pred revolučným rokom 1848 je návrh trestného zákona z roku 1843.<sup>56</sup> Deputácia prepracovala pôvodné návrhy,<sup>57</sup> rozčlenila návrh do troch častí: o materiálnom práve, trestnom procese a o reforme väznenstva. Prvé dve časti síce dolná snemovňa prijala, ale horná už nie. Tretiu časť obe komory schválili, ale nepodpísal ju samotný kráľ,

<sup>53</sup> KWIAKOWSKI, s. 406.

<sup>54</sup> V nasledujúcom texte vychádzam z BALOGH, s. 3 a nasl. Návrhy z roku 1795, 1830 a 1843 boli publikované v slovenčine ako výber z ustanovení LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana: *Pramene práva na území Slovenska II. (1790–1918)*. Trnava, 2012, s. 93–129.

<sup>55</sup> Potreba materiálnej premeny uhorského súkromného práva do roku 1848 sa často spájala so zámerom jeho formálnej zmeny spočívajúcej v narušení od stredoveku danej hierarchie prameňov *consuetudo* (obyčaj), *lex* (zákon) a *usus fori* (súdna prax) smerom k posilneniu významu zákona cestou kodifikácie.

<sup>56</sup> Predložený Uhorskému snemu (rokujúcemu v 1841–1843), dokončený 20. marca 1843 a následne parlamentne prerokovaný od 14. mája toho istého roku.

<sup>57</sup> Tvorcom celého návrhu bol František Deák, ktorý sa stal v roku 1848 ministrom spravodlivosti.

a tak sa ani tretia časť nestala samostatným zákonom. Kráľ to odôvodnil vecne konzistentným postojom, že bez predchádzajúcich častí nemá schválený návrh zmysel.

Ako uvádza E. Balogh, uvedené návrhy našli svoj význam ako neformálny, resp. materiálny prameň uhorskej predrevolučnej trestnej súdnej praxe a trestného práva spred roka 1848, ktorá hoci nemohla priamo aplikovať ktorýkoľvek z návrhov ako záväzný zákonný predpis, „z dôvodu neexistencie kodifikovaného trestného práva súdy často siahali k týmto návrhom a odvolávali sa vo svojich rozsudkoch na ne“.<sup>58</sup>

Vyššie uvedená charakteristika o ukotvení uvedených uhorských návrhov v staršom, stredoveko-novovekom trestnom práve sa dotýka príkladne základného, procesnoprávneho delenia trestných činov podľa subjektu podávajúceho žalobu, na verejno- a súkromnožalobné trestné činy. Uvedená dichotómia trestného stíhania sa zachovala taktiež v prvom uhorskom trestnom zákonníku z roku 1878 (zák. čl. V), ktorý vychádzal (podobne ako v prípade uvedených návrhov z rokov 1795, 1828, 1843) z pôvodného práva žalovať výhradne pre poškodenú, súkromnú osobu (osoby). Relikt súkromných trestných činov (v zmysle tripartície trestných činov) sa spájal so stíhaním takých činov, ktoré boli obvykle spojené s narušením osobnej integrity, dobrou povest'ou poškodenej osoby a jej blízkych osôb (rodiny) a narúšali medze spoločensky prípustného medziľudského správania sa. Verejné žaloby postihli všetky ostatné trestné činy. Relativizácia začlenenia trestného práva medzi súkromné alebo verejné odvetvie práva sa tak zachovala nielen v spomínaných uhorských návrhoch trestných zákonníkov, ale aj v nasledujúcom 19. storočí v prvom kodifikovanom trestnom zákone. V zachovaní súkromnej iniciatívy pri realizácii práva žalovať sa preto vraciame späť k pôvodnému, staršiemu, akuzáčnemu procesu,<sup>59</sup> inak však uvedené návrhy trestných zákonníkov stáli už pevne na pozícii verejnej žaloby kráľovského fisku, resp. magistrátu mesta.<sup>60</sup> Návrh TZ z roku 1795 v tejto súvislosti uvádza v čl. 5, § 1: „*Súkromné násilnosti prenecháva naše právo na súkromné žaloby občanov, avšak predmetom verejnej žaloby nie je iba verejné násilie, ale zakladá ho, ako sa u nás prijalo, medzinárodné právo, predovšetkým ochrana verejnosti odvracia nebezpečenstvo vraždy, bitky, ako aj poškodenia iných.*“ Medzi typické súkromnožalobné trestné činy zaradíme podľa návrhu TZ z roku 1843 trestné činy upravené v XXVII. hlave: o nactiutíhaní, urážkach na cti a ťažkých násilných skutkoch, spôsobujúcich ťažké poškodenie tela, čo dosvedčuje § 281: „*Vo všetkých prípadoch tejto hlavy (XXVII., pozn. aut.) sa môže začať trestné stíhanie len na základe žaloby poškodenej strany, a pri dieťati na základe žaloby jeho rodičov alebo zákonných zástupcov.*“<sup>61</sup>

## Záver

Z perspektívy nanajvyš zaujímavého vývoja druhej polovice 18. storočia do jeho západoeurópskeho vývoja zreteľným a nezmazateľným počinom nepatrného dielka o Zločinoch a trestoch prispel aj markíz C. Beccaria, ktoré F. Hommel nazval „*Sokratom našej*

<sup>58</sup> BALOGH, s. 19.

<sup>59</sup> Právo súkromnej žaloby a iniciatívy sa opieralo v Uhorsku o znenie Tripartita II/čl. 18 § 1.

<sup>60</sup> Právo verejnej žaloby je zakotvené v návrhu TZ z roku 1795, I. časť, čl. 8 O práve žalovať: „Právo žalovať v prípadoch nevernosti, ktoré sú špecifikované v Trip. II. časti/čl. 1, a tiež pri porušení práva na snemoch podľa zák. čl. VII/1723, patrí kráľovskému fisku, v iných zločinoch podľa tohto kódexu je príslušný magistrát, ktorému podľa tohto kódexu bola určená súdna právomoc.“

<sup>61</sup> Citované podľa LACLAVÍKOVÁ – ŠVECOVÁ, s. 103, 123.

doby“ a jeho dielo „*duchovným dedičstvom civilizovaného sveta*“.<sup>62</sup> Predsa však nielen on, ale spolu s ním aj iní intelektuáli a prirodzene i právnici (a za pričinenia osvietenských zákonodarcov a ich legislatívnej iniciatívy) začali v Európe s výraznou zmenou po stáročia budovaného a konzervovaného systému trestného práva, a to v zmysle jeho novodobej trestnoprávnej vedy a reálnej súdnej (trestnoprávnej) praxe. Beccariovský závet odkazoval na vybudovanie sekulárneho trestného práva v právnom štáte, pri zachovaní „*čo najväčšieho šťastia pre čo najväčší počet ľudí*“.<sup>63</sup> A ako sa to podľa neho má dosiahnuť? V § XVI Ako predchádzať zločinom celkom otvorene tvrdí: „*Je lepšie zločinom predchádzať, než ich trestať. To je základný cieľ každého dobrého zákonodarstva... Chcete predchádzať zločinom? Dosiahnite, aby zákony boli jasné, jednoduché, aby celá sila národa sa sústredila na ich ochranu a aby ani jedna časť nebola použitá na ich zničenie.*“<sup>64</sup> Duch zmienenej právnej maximy zákonnosti je artikulovaný priamo a bez prikrášlenia, avšak jeho naplnenie v bežnej trestnoprávnej praxi a v trestnom zákonodarstve v európskom historickoprávnom vývoji (vrátane Uhorska) už nie je také priamočiare a bezkonfliktné. Dokazuje to aj predmetné historické pozastavenie sa pri habsburských a uhorských trestnoprávných normách, ako aj návrhoch trestných kódexov na počiatku novodobých, špeciálne uhorských dejín trestného práva, ktoré poukazuje signifikantne na náročnosť a predovšetkým zdĺhavosť prijatia pertraktovanej zmeny paradigmy v chápaní trestnosti a trestného činu.

<sup>62</sup> Citované podľa predslovu k slovenskému prekladu od A. Bröstla. In: BECCARIA, s. 22.

<sup>63</sup> Predslov A. Bröstla k slovenskému prekladu diela C. Beccariu, O zločinoch a trestoch, s. 22–23.

<sup>64</sup> Citované podľa BECCARIA, s. 115–116.

# Beccarianische Wende in der Straftatauffassung in der Konfrontation mit dem Strafrecht in Ungarn und Habsburger Monarchie im 18. und am Anfang des 19. Jahrhunderts

Adriana Švecová

## *Zusammenfassung*

Die vorliegende Studie hat einen informativen Charakter und verfolgt das Ziel, die wichtigsten geschichtsrechtlichen Kodifikationen von Verbrechen und Vergehen im mitteleuropäischen Raum zu verallgemeinern und auf diesem Weg der Neudefinition und Interpretation von Strafrecht die häufig diskutierte, kurze Abhandlung des italienischen Juristen C. Beccaria hervorzuheben. Mit seinem Werk „Über Verbrechen und Strafen“ (1764) verbindet sich nämlich nicht nur eine lebhaft intellektuelle Diskussion der europäischen Aufklärer und der Herrscher der Aufklärungszeit für oder gegen Folter oder Todesstrafe, sondern es muss auch gesagt werden, dass im Anschluss an Beccaria die ersten „modernen“ Strafgesetzbücher auf der Grundlage des alt-neu definierten Prinzips der Gesetzlichkeit/Legalität der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts entstanden sind. Diese Studie deckt den intellektuellen, rechtstheoretischen Kern eines neuen strafrechtlichen Konzeptes, d.h. der beccarianischen Wende auf, die auf die allmähliche Rationalisierung, Legalisierung und Disziplinierung der Gesellschaft und ihrer unerlaubten strafbaren Handlungen zurückzuführen ist. Was die Verhältnisse in Ungarn betrifft, muss zugleich nicht nur der habsburgischen und ungarischen Gesetzgebung des 18. Jahrhunderts Aufmerksamkeit geschenkt werden (hierher gehören z.B. die Theresiana und das Strafgesetzbuch von Joseph II.), sondern auch den erfolglosen Versuchen des Ungarischen Abgeordnetenhauses im Bereich der Strafgesetzgebung der Ende des 18. und der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, die mit der Wirklichkeit der strafrechtlichen Politik und Legislative an der Schwelle der neuzeitlichen Geschichte im Widerspruch standen. Die behandelten Entwürfe der Strafkodizes am Anfang der neuzeitlichen Geschichte weisen jedoch signifikant darauf hin, dass die Annahme der diskutierten Paradigmaänderung in Bezug auf die Strafbarkeit und den Begriff der Straftat anspruchsvoll und langwierig war.

**Schlüsselwörter:** Strafrecht, Straftat, C. Beccaria, Disziplinierung der Gesellschaft, Legalisierung, Prinzip der Gesetzlichkeit, Aufklärung, Strafrechtsreformen, Abschaffung der Folter, Ungarn, Strafgesetzentwürfe.